

Interkulturalizam u odgoju i obrazovanju: Drugi kao polazište

Marino Ninčević

e-mail: donmarino@inet.hr

UDK: 37.052/37.013.43

Pregledni članak

Primljeno: 20. studenog 2008.

Prihvaćeno: 20. travnja 2009.

Autor promišlja današnje zajedničke odrednice u znanosti o odgoju koje proizlaze iz nove pedagoške paradigme: drugi ljudi kao polazište, a najznačajnije su: nova filozofija obrazovanja i interkulturalni odgoj i obrazovanje u multikulturalnom i pluralnom društvu u novom europskom kontekstu u kojemu se nalazi i Hrvatska.

Većina ljudi drugi su ljudi. Samo osoba koja ima izgrađen vlastiti stav i identitet može razumjeti drugoga i različitoga i utirati put istinskoj toleranciji i suživotu. Škola je pozvana pružiti odgoj koji pomaže odrastanju i življenju u različitostima koje, ispravno shvaćene, ne dijele nego obogaćuju i povezuju ljude. Škola ne može zanijekati kršćanske korijene europske

kulturne baštine koja ostvaruje svoje plodove na duhovnom, etičkom, kulturnom, umjetničkom, filozofskom, znanstvenom, pravnom i političkom području.

Interkulturalnost je proces, akcija koja se ostvaruje u trajnoj dijalektici između jedinstva i različitosti, institucije i intuicije, općenitosti i posebnosti, sjećanja i budućnosti, vjerovanja i svjedočenja, odgovora smisla i svakodnevnih zahtjeva, otvaranja i zatvaranja. Jedino ozbiljni proces interkulturalizma, koji vodi računa o svim sastavnicama puta što ga treba prijeći, nadvladava zatvaranja i otvara za traženje onoga jedinstva koje ne umrtvljuje različitost. Površni pristup interkulturalizmu u opasnosti je da promiče gubitak identiteta, ili apsolutizaciju posebnoga.

Ključne riječi: interkulturalizam, odgoj, obrazovanje, kultura, Europa, identitet.

Uporabljene kratice:

- CA Centesimus annus; enciklika Ivana Pavla II. prigodom stote godišnjice »Rerum novarum« (1. svibnja 1991), hrv. izd. *Stota godina*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1991.
- GS Gaudium et spes; pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu (7. prosinca 1965), hrv. izd. *Dokumenti Drugog vatikanskog koncila*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1986.

Uvod: Interkulturalizam¹ u multikulturalnoj² Europi

Većina ljudi drugi su ljudi. Nisu svi ljudi slični, nego je svaki čovjek različit. »Mi« i »drugi« – očita je razlika. Može li »mi« ne imati granice? Podjela na »nas« i »druge« otvara pitanje: Što zapravo čini »naše« kulturno nasljeđe? Otkrivanje vlastitog »ja« i vlastite slobode nije dovoljno, moramo moći »podnijeti« i slobodu drugih i drugačijih. Globalizacija i nova sredstva komunikacije ubrzano nas približavaju jedne drugima, navode nas da međusobne razlike potvrđujemo kao reakciju, ali nas istodobno potiču da postanemo svjesni svoje zajedničke sudbine. Stoga bi današnji razvoj mogao podupirati nov pristup kulturi, ali i nov pristup pojmu identiteta. Ovdje ćemo se zadržati na zahtjevu koji se sam po sebi nameće svim građanima nove Europe: odgoja za interkulturalizam u multikulturalnoj Europi.

Najvažniji i najdostojanstveniji izazov koji današnje društvo mora poduprijeti jest interakcija raznolikih kulturnih, etničkih³ i vjerskih skupina kao i različitih društvenih manjina i pokreta koje čine svestran mozaik globalnog društva nove Europe. Svaka ljudska zajednica treba da teži pluralizmu i toleranciji kako bi spriječila konflikte koji nastaju zbog ravnodušnosti spram tuđih potreba za izražavanjem vlastitog identiteta. Samo onaj koji je srastao sa svojom kulturom ne plaši se raznolikosti te zauzima pozitivan stav prema toj kulturnoj razmjeni. Kultura⁴ je sačinjena od ukupnosti znanja, umijeća, pravila, norma, zabrana, strategija, vjerovanja, ideja, vrijednosti, mitova koji se prosljeđuju iz

1 Interkulturalizam međusobno je povezivanje različitih (etničkih) kultura u društvu. Usp. LJ. JOJIĆ i R. MATASOVIĆ (ur.), *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Zagreb, Novi liber, 2002, 224. Prefiks »inter« (lat. među) označava dinamički suodnos između kultura. Interkulturalizam podrazumijeva suočavanje s problemima koji se javljaju u odnosima između nositelja različitih kultura, njihovo prihvatanje i poštovanje. »Inter« ne znači jednostavno prisutnost, ili suživot, slučajno miješanje kultura, niti zamjenu jednog oblika mišljenja drugim, već mogućnost uspoređivanja različitih mišljenja, ideja i kultura na jednom prostoru. Interkulturalizam potiče na razmišljanje o razlikama psiho-spoznavne, etničke, kulturne, religiozne itd. prirode, o borbi protiv predrasuda, o mirnom suživotu među narodima, pojedincima, ili grupama različitog podrijetla, o jednakim mogućnostima obrazovanja. Interkulturalizam putem konkretnih prilika omogućava da se dođe do suočavanja, komunikacije, međusobnog upoznavanja i vrednovanja, razmjene vrijednosti i modela života te društveno-etičkog poštovanja.

2 Prefiks »multus« (lat. mnogi) upućuje na istovremeno postojanje više različitih kultura.

3 Kulturni identitet najčešće se svodi na etnički, no etnički je identitet ograničeniji pojam.

4 »Cultura« znači: obrađivanje, težnju, rad, obrazovanje, naobrazbu, čudorednu obrazovanost, oplemenjivanje, štovanje, poštovanje. Usp. M. DIVKOVIĆ, *Latinsko-hrvatski rječnik*, Zagreb, Naprijed, 1990, 264. Kultura se od mjesta do mjesta, od razdoblja do razdoblja i od autora do autora raznoliko definira, tematizira, promišlja, problematizira i određuje. Ta raznolikost pokazuje da je kultura složen, višestruko značajan i teško objašnjiv pojam i pitanje gotovo za sva vremena.

naraštaja u naraštaj, koji se reproduciraju u svakom pojedincu, kontroliraju postojanje društva i održavaju psihološku i društvenu kompleksnost. Nema ljudskog društva, drevnog ili modernog, koje bi bilo bez kulture, ali svaka je kultura posebna. Tako uvijek postoji kultura u kulturama, ali kultura postoji samo zahvaljujući kulturama.⁵ Kultura je materijalizacija ljudskoga duha, a istodobno i spiritualizacija materije te kao posljedica služi humanizaciji našega svijeta.⁶ Kultura je ta koja nekoj osobi jamči razloge njezina življenja, tvoreći njezin svijet istina, dostojanstva i slobode.⁷ »Čovjek razvija kulturu, a kultura razvija čovjeka.«⁸ Kroeber i Kluckhohn dali su definiciju kulture na temelju prikupljenih 164 definicija kulture: »Kulturu sačinjavaju eksplicitni i implicitni obrasci ponašanja, i u vezi ponašanja obrasci stečeni i preneseni s pomoću simbola, koji sačinjavaju distinktivna postignuća ljudskih skupina, uključujući njihova utjelovljenja u artefaktima; bitna jezgra kulture sastoji se od tradicionalnih (tj. povijesno izvedenih i odabranih) ideja i posebno njima pripadajućih vrijednosti; kulturni sustavi mogu se s jedne strane smatrati proizvodom djelovanja, a s druge uvjetujućim elementom budućega djelovanja.«⁹ Suživot kultura danas je jedno od najznačajnijih civilizacijskih pitanja. Koji odnos treba vladati među različitim kulturama na istom prostoru?¹⁰ Što za taj odnos znači multikulturalizam, a što interkulturalizam?

Multikulturalizam je napredovao u značajnu vrijednost. Istodobno djelovanje različitih kultura unutar iste zemlje ili regije može se gledati kao da je važno samo po sebi, ili kao nešto što traži kulturna sloboda. Potreba za multikulturalizmom danas je snažna u svijetu. Pojačani globalni kontakti i interakcije, posebno opsežne migracije, zbližile su raznolike običaje različitih kultura.¹¹ Dva su osnovna različita pristupa multikulturalizmu: jedan se fokusira na promoviranje raznolikosti kao vrijednosti same po sebi, a drugi se pristup fokusira na slobodu mišljenja i donošenja odluka i veliča kulturnu raznolikost do mjere da je ljudi odabiru koliko je god slobodno moguće. Kulturna sloboda može uključivati slobodu pojedinaca da preispituju automatsko podržavanje tradicija prošlosti jer da ljudi, posebno mladi, vide razlog za promjenu svoga načina življenja. Raz-

5 Usp. E. MORIN, *Odgovori za budućnost. Sedam temeljnih spoznaja u odgoju za budućnost*, Zagreb, Educa, 2002, 62.

6 Usp. M. P. GALLAGHER, *Fede e cultura*, Milano, San Paolo, 1999, 67-70.

7 DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et spes*. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu (7.XII.1965), u: *Dokumenti*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1986, br. 53. (dalje GS).

8 Usp. T. MATULIĆ, *Metamorfoze kulture*, Zagreb, Glas Koncila, 2008, 136.

9 Usp. V. KATUNARIĆ, *Lica kulture*, Zagreb, Antibarbarus, 2007, 5-6.

10 Usp. G. MANTOVANI, *Intercultura: la differenza in casa*, u: G. MANTOVANI (ur.), *Intercultura e mediazione*, Roma, Carocci, 2008, 17-31.

11 Usp. F. CAMBI (A), *Incontro e dialogo*, Roma, Carocci, 2007, 38-41.

nolikost može igrati pozitivnu ulogu pri jačanju slobode – jer ako raznolikost nije dopuštena onda ni izbor nije moguć. Važnost kulturne raznolikosti ne može biti bezuvjetna i mora se uvjetovano mijenjati sa svojim uzročnim vezama s ljudskom slobodom i njezinom ulogom pri pomaganju ljudima da sami donose svoje odluke. Jedan od središnjih problema jest: Kako doživljavati ljudska bića? Bi li ona trebala biti kategorizirana u odnosu na naslijeđene tradicije, posebno naslijeđenu religiju zajednice u kojoj su rođena, smatrajući da taj ne-odabrani identitet ima automatsko prvenstvo naspram drugih veza koje se tiču profesije, politike, klase, spola, jezika, društvenih doprinosa i brojnih poveznica?¹² Mi pripadamo različitim skupinama, na ovaj ili onaj način, i svaka od tih »skupina« može pružiti osobi potencijalno važan identitet. Svijest, kako svatko od nas može posjedovati te da doista posjeduje mnoge različite identitete povezane s različitim skupinama kojima istodobno pripadamo, čini nas sposobnima za interakciju s drugima, različitim i drugačijima.¹³ Dakle, svaka od mojih pripadnosti povezuje me s mnogim ljudima. U osnovi multikulturalizma stoji načelo koje priznaje jednakopravnost svim kulturama,¹⁴ čiji se identitet danas brže nego ikad prije mijenja zbog globalizacije. Je li prema tom načelu multikulturalizam samo toleriranje raznolikosti kultura, tj. supostojanje dviju tradicija koje koegzistiraju rame uz rame, a da se uopće ne susreću, poput brodova u magli? Ako jest, onda je to pluralni monokulutralizam. Multikulturalizam ne može inzistirati da identitet osobe mora biti definiran njezinom zajednicom, ili religijom,¹⁵ zanemarujući sve druge veze koje osoba posjeduje i koje variraju, počevši od jezika, klase, društvenih odnosa do političkih stajališta i građanskih uloga, niti može automatski davati prioritet naslijeđenoj religiji, ili tradiciji nasuprot promišljanju i izboru. Identitet nije dan jednom zasvagda, on se izgrađuje i preobražava tijekom cijelog života. Uvažavajući to, multikulturalizam – kako ne bi postao pluralni monokulturalizam – nužno u današnjem europskom kontekstu mora zakoračiti prema interkulturalnom dija-

12 Različiti su pristupi identitetu, ovdje identitet promatramo kao mnogostruk. Tijekom svog svakodnevnog života smatramo se članovima raznih skupina, pripadamo svima njima. Državljanstvo, prebivalište, geografsko podrijetlo, vjera, spol, klasa, političko opredjeljenje, profesija, zvanje, prehrambene navike, sportski interesi, glazbeni ukus, društvene obveze... svrstavaju nas u različite skupine. Svaka od tih skupina kojoj osoba pripada pruža joj zaseban identitet. Nijedan od tih identiteta ne može se smatrati jedinim identitetom osobe, ili isključivom pripadnošću samo jednoj kategoriji. Naša ljudskost koju dijelimo napadnuta je kad se naše razlike pokušavaju svesti na jedan zamišljen sustav jedinstveno moćne kategorizacije.

13 Usp. MANTOVANI, *nav. dj.*, 22-24.

14 Usp. E. ROSANNA, Koliko i kakve religije treba multikulturalno društvo? *Kateheza*, 22 (2000) 2, 112-124.

15 Nije moguće doživjeti nečiju religijsku ili civilizacijsku vezu kao sveobuhvatan identitet. Npr. da je biti vjernik jedini identitet ma koga koji je rođenjem postao pripadnik konkretne religije, onda bi ta religijska identifikacija morala nositi golem teret rješavanja mnogo drugih izbora s kojima se osoba suočava u ostalim dijelovima svoga života.

logu koji je nužan, ali i težak. Naglašena dimenzija dijaloga među kulturama daje interkulturalizmu potrebnu otvorenost i socijalnu dimenziju dodira. Po tome on je susret, prožimanje, međusobno uvažavanje i bogaćenje različitih kultura bez obzira na etničku veličinu njezinih nositelja.¹⁶ Kvaliteta interkulturalnog dijaloga ovisi o sposobnostima kultura da se odvoje od samih sebe¹⁷. Bez te sposobnosti vrlo je teško poznavati i prepoznati »drugoga« kao takvog. Proces je složen: On traži umijeće razumijevanja, usvajanja, mijenjanja, razvijanja i obogaćivanja postojećeg stanja, znanja, vrijednosti i sposobnosti u pripremi djece i mladih za budućnost¹⁸ koja je jednako uronjena u sadašnjost i oslonjena na prošlost.¹⁹ S druge strane, odmak od sebe ne mora značiti odricanje od sebe. Istinsko suočavanje s drugim nikad ne znači puko prilagođavanje, jednostavnu razmjenu perspektiva i uloga. Interkulturalizam stoga izgrađuje filozofiju poštovanja i prožimanja, koja znači znanje i razumijevanje različitih kultura i uspostavljanje pozitivnih odnosa, razmjene i uzajamnog obogaćivanja između različitih komponenata unutar kulture jedne zemlje i između različitih kultura u svijetu. Interkulturalizam stavlja pojedinca pred izazov drugoga. Nema interkulturalnog procesa bez drugoga (*ti*) i bez drugih (*zajednica*). Interkulturalizam je u svojoj biti relacionalan jer se može zbivati samo među ljudima. On izlaže pojedinca izazovu odnosa s drugim posredujući mu uzvratno svijest o pripadnosti, o odnosima koji ga unose u drugi i drukčiji način življenja. Ostvareni interkulturalizam znači biti s drugima, a ne samo pored njih.²⁰ Otkrivanje drugih otkrivanje je odnosa, a ne prepreka. U tom se odnosu mogu otkriti i razlike i sličnosti. Odnos je izvor snaže pedagoške motivacije. Odnos je bit interkulturalne aktivnosti. Zato je interkulturalno obrazovanje usredotočeno na sustav odnosa u djece i mladeži. Svrha takvoga obrazovanja nije poučavati o različitim kulturama, nego dovesti u suodnos nositelje različitih kultura. Interkulturalna osjetljivost nije urođena ljudska osobina. Ona se stječe, uči. Zbog toga konkretni odnosi između različitih kultura, što ih u razred donose djeca i mladi ljudi, ne mogu biti unaprijed određeni.²¹ Bit obrazovanja nije »gurnuti« djecu u stari naslijeđeni etos. Bit je pomoći djeci da razviju sposobnost mišljenja o novim odlukama koje će kao odrasle osobe morati donositi. Interkulturalizam

16 Usp. V. PREVIŠIĆ, Multi- i interkulturalizam kao odgojni pluralizam, u: M. MATIJEVIĆ i dr. (ur), *Pluralizam u odgoju i školstvu*, Zagreb, Katehetski salezijanski centar, 1994, 19-22.

17 Usp. CAMBI (A), *nav. dj.*, 45-48.

18 Vidi: MORIN, *nav. dj.* Prema Morinu sedam je temeljnih spoznaja kojima se odgoj za budućnost mora baviti u svakom društvu i u svakoj kulturi, i to bez iznimke i u cijelosti, po pravilima i onako kako je primjereno svakom društvu i svakoj kulturi.

19 Usp. A. PAVLOVIĆ, Religiozni odgoj u sustavu javnih škola, *Kateheza*, 23 (2001) 4, 339-353.

20 Usp. I. ŽIŽIĆ, Što je slavlje?, *Živo vrelo*, 25 (2008) 10, 2-6.

21 Usp. A. PEROTTI, *Pledaoje za interkulturalni odgoj i obrazovanje*, Zagreb, Educa, 1995, 76.

stremljenju procesa asimilacije i pasivne koegzistencije mnoštva kultura, kako bi se razvijalo samopoštovanje i poštovanje i razumijevanje kultura drugih.²² Interkulturalizam je zamišljen kao proces u kojemu nema jednostranog davanja ili primanja, u kojemu bi netko unaprijed bio aktivan, a netko pasivan, manje ili više važan, već je to ravnopravan odnos bez obzira na različitosti.²³ Interkulturalna osjetljivost sposobnost je uočavanja i prepoznavanja različitih pogleda na svijet, koja nam omogućuje prihvaćanje i priznavanje ne samo vlastitih kulturnih vrijednosti, već i vrijednosti kulturno drukčijih osoba.²⁴ Interkulturalizam tek u suodnosu s drugima pokazuje svoju optimističnu pretpostavku o spojivosti različitosti i međusobnom približavanju većih i manjih, jačih i slabijih aktivnom interakcijom.²⁵ Možemo reći da je interkulturalizam novo shvaćanje kulture, »otvorene kulture«.²⁶

Ferro, s obzirom na prijelaz od multikulturalizma na interkulturalizam, predlaže četiri puta: stvoriti mjesto odgoja za odnose; pozivati se na temelj prava da se bude čovjek i na prava čovjeka; naučiti dovesti u sumnju vlastitu kulturu kojoj se pripada; vjerovati u sposobnost ljudskog razuma da izgradi mostove među postojećim stvarnostima.²⁷

1. Europa mjesto interkulturalnih odnosa²⁸

»Ja, biskup Rima i pastir sveopće Crkve, upravljam ti, Europo²⁹ stara, krik pun ljubavi: Prepoznaj samu sebe, budi ono što si. Otkrij početke svoje. Razbuktaj vrednote koje su tvoju povijest učinile slavnom i tvoju prisutnost na drugim kontinentima blagotvornom. Izgradi ponovno svoje duhovno jedinstvo u ozračju

22 Usp. P. BATELAN i C. VAN HOF, Cooperative learning in intercultural education, *European Journal of Intercultural Studies*, 7 (1996) 3, 5-16.

23 Usp. V. PREVIŠIĆ, Interkulturalni stavovi hrvatskih srednjoškolaca – uz temu broja, *Pedagoška istraživanja*, 1 (2004) 1, 23-24.

24 Usp. E. PIRŠL, Interkulturalna osjetljivost kao dio pedagoške kompetencije, u: V. PREVIŠIĆ i dr. (ur.), *Pedagogija prema cjeloživotnom obrazovanju i društvu znanja*, Zagreb, Hrvatsko pedagoško društvo, 2007, 275–291.

25 Usp. PREVIŠIĆ, *nav. dj.*, 23.

26 Usp. F. CAMBI (B), *Intercultura: fondamenti pedagogici*, Roma, Carocci, 2007, 29-33.

27 Vidi: G. FERRO, Europa: dal multiculturalismo all'intercultural, *La società*, (1999) 9, 794-827.

28 Za Europu interkulturalizam je postao zanimljiv sedamdesetih godina, ili točnije 1975. godine, kad je radna grupa Savjeta za kulturu Europskog savjeta predložila taj koncept kao pristup obrazovanju migranata te kad su Vijeće Europe i Europska zajednica postali svjesni učinaka demografskog rasta, nataliteta i novih doseljenika, stranih zajednica u Europi na multietničko i multikulturalno obilježje europskih društava.

29 Riječ »europa« semitskog je podrijetla, a znači večer.

punog poštovanja spram vjere drugih i pravih sloboda».³⁰ Identitet Europe stvaran je tijekom dugoga povijesnog razvoja. Plod je međusobnog prožimanja, ili sučeljavanja mnogih svjetonazora, grčke i rimske kulturne baštine, židovske kulture i kršćanstva.³¹ Europska su društva odavno postala multikulturalna³². Doseljavanje je dodalo nove »manjine« europskoj zajednici i naglasilo postojeći društveni i kulturalni pluralizam.³³ Zato Europa nije kontinent koji se potpuno može izreći zemljopisnim pojmovima. Naprotiv, ona je kulturalni i povijesni pojam.³⁴ Kakva će Europa biti? Hoće li ona biti načinjena kao američko »melting pot« društvo, ili će to biti integrirano društvo? Po kojem modelu želimo izgraditi europsko društvo? Za razliku od američke nacije, koja se temelji na asimilaciji skupina različitih naroda, europske nacije imaju svoju povijesnu kulturno-religioznu utemeljenost.³⁵ Dilema je između društva kao »melting pota«³⁶ i integriranog društva, čiji identiteti u svojim bitnim obilježjima ostaju sačuvani. U oba modela pluralizam je bitan uobličavajući čimbenik, ali nije riječ o istoj vrsti pluralizma.³⁷ Europsko stanovništvo čini tek 5% svjetskog stanovništva, a računa se da će se 2025. godine sniziti na 3%. Europa je danas manjina u svjetskoj demografskoj stvarnosti. Osim toga sadašnja stopa rasta u većini europskih naroda ne ukazuje na obnavljanje stanovništva. Tako je Europa od zemlje iseljeničtva postala zemljom izvanredno brzog useljavanja³⁸ i stoga je više karakteriziraju njezine različitosti (etničke, vjerske, društvene i kulturne), nego zajednička povijest i kulturno nasljeđe.³⁹ Nova europska svijest, danas prije svega treba da je svijest o zajedništvu sudbine. Kulturnopluralističke pretpostavke te svijesti u sadašnjim epohalnim uvjetima isključuju mogućnost regeneracije totalitarističkih obrazaca europske autodestrukcije.⁴⁰

30 Ivan Pavao II. u homiliji u Sv. Jakovu od Compostelle, 9. studenoga 1982. godine.

31 Kršćanstvo nije poteklo iz Europe te se ne može ni klasificirati kao europska religija, religija europskoga kulturnog ozračja. No u Europi je ono dobilo svoj povijesno najdjelotvorniji kulturni i intelektualni pečat te stoga ostaje na poseban način isprepleteno s Europom (Ratzinger, 2008, 22).

32 Usp. Š. NIMAC, *Evangelizacija kulture*, Lepuri, Ravnokotarski Cvit, 11-26.

33 Usp. PEROTTI, *nav. dj.*, 21.

34 Vidi: J. RATZINGER, *Europa. Njezini sadašnji i budući temelji*, Split, Verbum, 2005.

35 Usp. NIMAC, *nav. dj.*, 26-31.

36 Američki multikulturalizam nije suprotnost asimilaciji nego njezin proizvod. Asimilacijsku politiku treba da zamijene pluralističke politike: multikulturalizam i interkulturalizam.

37 Usp. E. NASSARE, Koliko i kakve religije treba multikulturalno društvo?, *Kateheza*, 22 (2000) 3, 125-133.

38 Prije nego što je netko postao doseljenik on je iseljenik, prije nego što je stigao u neku zemlju morao je napustiti drugu, a napuštanje nije nikad jednostavno.

39 Vidi: R. STRADLING, *Nastave europske povijesti*, Zagreb, Srednja Europa, 2003.

40 Usp. D. ROKSANDIĆ, Interkulturalizam u nastavi povijesti: pristupi i koncepti, *Povijest u nastavi*, 2 (2004) 4, 283-304.

Teškoća u mišljenju Europe proizlazi iz teškoće da se jedno misli u mnoštvu, i mnoštvo u jednom: *unitas multiplex*⁴¹. To je istodobno i teškoća da se misli identičnost u neidentičnosti.⁴² Zbog toga što je Europa postala kompleksnijom nego ikad, mora biti inkluzivnija nego ikad. Raznolikost i dijalog provlače se kroz Deklaraciju Vijeća Europe. Raznolikost treba da se proširi na komplementarnost univerzalnog i singularnog kako bi se dijalog doživio na fleksibilan, dinamičan i otvoren način.⁴³ Europska unija slabi nacionalne države, ali ne tako da bi mogla zamijeniti ulogu države-nacije, na koju se oslanja europski prostor. Izgradnja europskog državljanstva⁴⁴ ne može se ostvariti prihvaćanjem jednostavno ugovorenoga modela. Složena europska povijest predstavlja snažan čimbenik, čije bi zanemarivanje bilo ravno samoubojstvu. Europa je sastavljena od nacionalnih zajednica s poviješću, s dubokim prethodnim vezama i snažnom osobnošću i zato nova Europa, koja se s mukom oblikuje, ne smije zaboraviti da svaka zemlja, ili etnos, ili kulturna skupina imaju vlastitu povijest i nešto posebno što su proživjeli.⁴⁵ Javlja se pitanje: Nije li onda u kontekstu označenom mnoštvom kultura, jezika i naroda, kojemu valja još pribrojiti i fenomen globalizacije, interkulturalizam jedino moguće rješenje?⁴⁶ Jer jedino interkulturalizam izbjegava zamku europskog »melting pota«, budući da potpuno uvažava individualno-etnička prava.⁴⁷ Dakle, u težnji prema jedinstvu, Europa će morati zamisliti svoj identitet kao sumu svih jezičnih, vjerskih i drugih pripadnosti. Ona jednostavno neće moći opstati, ako ne preuzme svaki element svoje povijesti i ako ne kaže jasno svojim budućim građanima kako treba da se osjećaju u punom smislu Europljanima, pri čemu nipošto ne prestaju biti Talijanima, Grcima, Poljacima, Hrvatima...

Nakon dva svjetska rata konačno smo shvatili da najbolje jamstvo za naciju nije više u njezinoj izolaciji i snazi ma kako bila moćna, nego u uzajamnosti naroda koje vodi isti duh i koji prihvaćaju zajedničke zadaće na zajedničku korist. De Gaulle je njemačkim vojnicima u Hamburgu 7. rujna 1962. godine citirao na njemačkom jeziku stihove njemačkog pjesnika Zuckmayera: *Was es gestern unsere Pflicht Feinde zu sein, ist es heute unser Recht Brüder zu werden*. Jučer nam dužnost bješe neprijateljima biti, danas pravo je naše

41 Multikulturalnost i pluralizam pojmovi su koji označavaju Europu i svaku njezinu državu (usp. E. MORIN, *Misliti Europu*, Zagreb, Durieux, 26).

42 Usp. ROKSANDIĆ, *nav. dj.*, 288.

43 Usp. VIJEĆE EUROPE, http://www.coe.ba/pdf/Rec_2004_4.pdf (11.04.2008).

44 Engleski sveti Stjepan Harding, utemeljio je 1115. godine prvu europsku nadnacionalnu skupštinu: vrhovni kapitul cistercitskog reda, nazvan »Parliamentum«.

45 Vidi FERRO, *nav. dj.*

46 Usp. NASSARE, *nav. dj.*, 125-133.

47 Usp. PREVIŠIĆ, *nav. dj.*, 19.

braćom postati.⁴⁸ Razumijevanje i iskustvo ljudskih prava važan je element u pripremi svih mladih ljudi za život u demokratskom i pluralističkom društvu. To je dio društvenog i političkog obrazovanja i on uključuje interkulturalno i međunarodno razumijevanje. Interkulturalnost je nov način viđenja sličnosti i razlika između kultura u useljeničkoj, obrazovnoj i poslovnoj politici zapadnih zemalja.⁴⁹ Interkulturalno obrazovanje omogućuje djeci da se snađu u odnosima s drugim ljudima, da prošire raspon svojih referencija i dožive drukčija kulturalna obilježja svojeg okružja. Interkulturalno obrazovanje priprema djecu za komunikaciju, osobito u konfliktnim situacijama u kojima odnosi nisu automatski.⁵⁰ Naši nastavni programi moraju ohrabrivati sve mlade Europejce da sebe vide ne samo kao građane svojih regija i država, nego i kao građane Europe i šireg svijeta. Mladima Europe treba pomoći da u sebi razviju volju i sposobnost za čuvanje i unapređivanje demokracije ljudskih prava i temeljnih sloboda.⁵¹ Pojam »interkulturalnog« podrazumijeva obrazovanje koje daje pravo na različitost, pridonosi ostvarivanju jednakih mogućnosti i priprema sve učenike za zajednički život u demokratskom društvu.⁵²

Približavanje Europskoj uniji nije neprijatelj hrvatskog identiteta⁵³ i suvereniteta, nego mogućnost da svoje duhovne i materijalne vrijednosti očuvamo i dalje gradimo i učvršćujemo upravo u sklopu prostora kojemu povijesno oduvijek i pripadamo, a to je Europa.⁵⁴ Svatko se počne opirati kad osjeti da se nadvila neka prijetnja nad jednim od njegovih identiteta: jezikom, vjerom, različitim simbolima njegove kulture... Međutim, nikada ljudi nisu imali toliko zajedničkoga, toliko zajedničkih znanja, toliko zajedničkih izvora, toliko stila, toliko govora, toliko sredstava na raspolaganju, ali to jedne i druge prisiljava da potvrđuju svoje identitete i da ih čuvaju i razvijaju. Interkulturalnost prolazi kroz različite identitete i interkulturalni odgoj ne može se realizirati ako se ne dopusti svakom subjektu ili skupini da potvrdi svoj identitet.⁵⁵ Posjedovanje

48 Usp. R. LEJEUNE, *Robert Schuman Père de l' Europe 1886-1963 La politique, chemin de sainteté*, Paris, Sarment, 2000, 11-26.

49 Usp. V. KATUNARIĆ, Tri lica kulture, *Društvena istraživanja*, 5 (1996) 5-6, 831-857.

50 Vidi: A. PEROTTI, *La via obbligata dell' interculturalità*, Bologna, EMI, 1994.

51 Usp. M. MARINOVIĆ, Interkulturalni pristup nastavi povijesti, *Povijest u nastavi*, 2 (2004) 4, 323-334.

52 Usp. N. HRVATIĆ, Interkulturalna pedagogija: nove paradigme, u: V. PREVIŠIĆ i dr. (ur.), *Pedagogija prema cjeloživotnom obrazovanju i društvu znanja*, Zagreb, Hrvatsko pedagoško društvo, 2007, 41-57.

53 Identitet označava i način kako se pojedinci i skupine doživljavaju i određuju prema sličnostima i razlikama s drugim skupinama i pojedincima.

54 Usp. M. PEJČINOVIĆ-BURIĆ, Treba li se odreći hrvatskog identiteta zbog ulaska u EU?, u: S. BALOBAN (ur.), *Hrvatski identitet u Europskoj uniji*, Zagreb, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve i Glas koncila, 2003, 88-110.

55 Usp. N. HRVATIĆ, E. PIRŠL, Kurikulum pedagoške izobrazbe i interkulturalne kompetencije učitelja, *Pedagoška istraživanja*, 2 (2005) 2, 251-266.

vlastitog (nacionalnog, jezičnog, kulturnog, vjerskog i drugih) identiteta, nikad ne proturječi prihvaćanju suradnje i kooperacije s drugima koji su po tome različiti. Od onoga trenutka, kad Hrvatska pristupi zajednici kao što je Europska unija, ne možemo, a da ne osjetimo određenu srodnost sa svakim od elemenata koji je čine. Moramo zadržati svakako vrlo osobit odnos s vlastitom kulturom, i određenu odgovornost prema njoj, ali odnosi se isprepliću i s ostalim dijelovima zajednice. Polazeći od toga interkulturalizam se prihvaćao i širio kao načelo i praksa modernih demokratskih društava u smislu međusobnog razumijevanja, dijaloga i tolerancije, poštovanja Drugoga i Stranoga, te vještine življenja u različitostima.⁵⁶ Stvoriti novu Europu znači stvoriti novo shvaćanje identiteta, za Europu samu i za svaku od zemalja u njoj.

Kako u Hrvatskoj novijoj povijesti nemamo tradicije interkulturalnog odgoja, tražeći moguća rješenja, ne bismo smjeli nekritički preuzimati strana iskustva, nego upravo tu razvijati svoja rješenja, temeljena na našoj vjeri i našim tisućljetnim kulturnim i nacionalnim potrebama.⁵⁷ Prva nam je i glavna zadaća razvijati svijest o sebi i svom kulturnom, nacionalnom, jezičnom i vjerskom biću, jer ćemo učeći svoje prepoznavati i voljeti, učiti tuđe uvažavati.⁵⁸ Svjesni smo da EU nije »obezbježena zemlja«, nego ovozemna stvarnost puna izazova i pitanja.⁵⁹ Ljubav prema vlastitoj domovini, njezinim običajima i njezinoj kulturi, polazište je za prihvaćanje i toleriranje drukčijih običaja i kultura.⁶⁰ Polazeći od toga da su sve kulture jednako vrijedne i da se to tolerantno iskazuje u međusobnom dijalogu i prožimanju, interkulturalni odgoj u multikulturalnom europskom društvu bio bi nov zadatak pripremanja djece i mladeži za interkulturalno učenje.⁶¹

Treba da tražimo novu mjeru kako bismo bili Europljani. U tome nam mogu pomoći iskustvo, kultura, povijest i niz duhovnih sastavnica po kojima je Europa već ujedinjena. Bez toga unutrašnjeg posla koji svatko treba poduzeti, u sebi nećemo nikad postati europski građani. Neće nas u »novom odijelu« obogatiti gospodarski i monetarni zakoni nego naša raspoloživost da shvatimo potpuno život drugih država, snošljivost i bratstvo koji će biti pretočeni u pravednost i mir na društvenom i međunarodnom planu – to će nam dati diplomu Europljana.⁶² Europa se u svojoj *Magna charti* ne smije odreći priznavanja svoga dosadašnjeg zajedničkog kulturnog identiteta s jasnim upućivanjem

56 Usp. PREVIŠIĆ, *nav. dj.*, 19.

57 Usp. V. KATUNARIĆ, National identity and behavioural patterns, u: V. KATUNARIĆ (ur.), *Multicultural reality and perspectives in Croatia*, Zagreb, Interkultura, 1997, 13-28.

58 Usp. A. SEKULIĆ-MAJUREC, Interkulturalizam u obrazovanju – osnova multikulturalnog društva, *Obnovljeni život*, 51 (1996) 6, 677-687.

59 Usp. J. BOZANIĆ, *Hrvatska u Europi*, Zagreb, Glas koncila, 2005, 8.

60 Usp. SEKULIĆ-MAJUREC, *nav. dj.*, 677-687.

61 Usp. PREVIŠIĆ, *nav. dj.*, 20.

62 Usp. M. R. DE GASPERI, *De Gasperi e l' Europa*. Brescia, Morcelliana, 1979, 9-10.

na kršćanstvo⁶³, razumijevajući samu sebe kao Europu koja potpuno jednako poštuje sve svoje građane: vjernike i laike, kršćane i nekršćane. Europu, koja istoga trenutka kad slavi plemenitu baštinu prosvjetiteljstva, napušta svoju ksenofobičnost. Europu koja se ne boji niti ustručava priznati kršćanstvo⁶⁴ jednim od središnjih elemenata razvoja svoje vlastite uljudbe.⁶⁵

Istina je da smo prožeti svojom kulturom i institucijama društva u kojemu živimo, ali je isto tako istina da naše misli i naša djela nisu samo odsjaj sociokulturne stvarnosti.⁶⁶ Mladi već imaju određene predodžbe o Europi i drugim nacijama, ali su to najčešće uobičajeni stereotipi. Stoga je ključni aspekt europske dimenzije taj da se ispituju stereotipi i da se istraži kako su se oni razvili, a zatim da se nađe način ohrabrivanja mladih ljudi da ispituju sami sebe, pri tome im nudeći alternativne okvire i stajališta. Zato europska dimenzija u školskom kurikulumu nije stvar samo izrade novih nastavnih programa koji bi odražavali kompleksnost kultura, etničkih grupa i religija unutar Europe, već i nastavnih pristupa.⁶⁷ Školski kurikulum⁶⁸ treba da artikulira programe sadržaje, izvore i metode rada koje neće pridonositi samo stjecanju znanja nego i odgoju za odnose koji razgrađuju stereotipe, predrasude, stigmatizaciju među ljudima. Škola danas treba da svijet gleda kompleksno, iz više kutova, uz više širine i objektivne međuovisnosti.⁶⁹

Ljudske odnose valjalo bi u Europskoj uniji tako urediti da se nitko ne osjeća isključenim iz zajedničke civilizacije koja se upravo rađa, da svatko može u njoj pronaći svoj jezik identiteta i neke simbole vlastite kulture, da se svatko može poistovjetiti, pa makar i malo, s onim što vidi da se pojavljuje u svijetu koji ga okružuje, umjesto da traži utočište u idealiziranoj prošlosti. »Europa može prenijeti svoje darove i novoj kulturi i drugim kulturama.«⁷⁰

63 Europska kultura nastala je i iz »cultae«, bogoštovlja. Europski su narodi tijekom tisuću i dvjesto godina bili izloženi kršćanskom utjecaju. Vidi: C. DAWSON, *Razumijevanje Europe*. Split, Verbum, 2002.

64 Prema nekim autorima (Dawson, Tillich) religija osim transcendentnih svojstava ima i društveno značenje jer se preko nje sustav vrijednosti utjelovljuje, oblikuje i oživotvoruje u društvu, dakle religija utječe na stvaranje kulture. Vidi: Dawson, isto; P. TILlich, *Teologija kulture*, Zagreb, Biblioteka ecumenica, 2009. Drugi autori smatraju da je kultura samo ljudska tvorba i da zato religija ne može sudjelovati u stvaranju kulture.

65 Usp. F. A. DE MIRANDA Y TORRES, Doprinos religiozne kulture odgoju za novo europsko građanstvo, *Kateheza*, 26 (2004) 2, 93-100.

66 Usp. ROSANNA, *nav. dj.*, 112-124.

67 Usp. MARINOVIĆ, *nav. dj.*, 328.

68 O izradi školskog kurikuluma vidi opširno: V. PREVIŠIĆ, (ur.), *Kurikulum*, Zagreb, Školska knjiga, 2007; i: Prijedlog Nacionalnog okvirnog kurikuluma-NOK: http://www.javno.com/hr-hrvatska/nacionalni-okvirni-kurikulum_210315 (17.01.2009).

69 Usp. V. PREVIŠIĆ, Uz temu – Izazovi interkulturalizma, *Društvena istraživanja*, 5 (1996) 5-6, 829-830.

70 Usp. RATZINGER, *nav. dj.*, 23.

2. Interkulturalni odgoj u Europi

Na putu razvoja prema temeljnim promjenama u našem stilu života i ponašanja, odgoj, u najširem smislu riječi, treba da odigra glavnu ulogu. Odgoj je snaga budućnosti jer je jedan od najmoćnijih instrumenata za ostvarenje te promjene. Odgoj je proces kojim se novi članovi zajednice uvode u njezin način života i razmišljanja, od najjednostavnijih elemenata ponašanja do najuzvišenije tradicije duhovne mudrosti. Interkulturalizam je suvremeni oblik odgoja i obrazovanja za život u demokraciji i kulturnom pluralizmu.⁷¹

U razvitku ujedinjenja Europe glavno je uočiti da Zajednica ne bi bila čvrsta ako se svede samo na svoje geografske i gospodarske sastavnice, ona prije svega treba da se temelji na usklađenju vrednota koje se imaju očitovati u pravima i u životu.⁷² Kultura koja nije u službi čovjeka nije istinska kultura. Kultura je, naime, središnje mjesto u kojem čovjek dostiže puninu ljudskosti. On je subjekt, objekt i svrha kulture.⁷³ Čovjeku je vrijedno ono što odgovara njegovim istinskim potrebama.⁷⁴ Ljudsko je dostojanstvo jezgra moralnosti, iz čega se izvodi da su svi ljudi djeca Božja, što nam govori židovsko-kršćansko vjerovanje.⁷⁵ Potrebno je, zato, humanizirati kulturu, a to znači vrednovati ljudsku osobu u njezinoj sveukupnosti i promicati toleranciju otvorenu za dijalog u kojemu kršćanstvo, s obzirom na druge religije, očituje stav poštovanja, suočavanja i dijaloga.

Valja imati na umu da u društvu, u kojemu istovremeno postoji više kultura, trebaju vrednote koje sve obvezuju, tj. zajednička etika prava, koja ne može biti nego etika temeljnih prava ljudske osobe. Poteškoća nastaje kad se oni koji sudjeluju u interkulturalnom dijalogu ne raspoznaju u toj zajedničkoj etici. Iz toga proizlazi i pitanje do koje se točke može poticati interkulturalna strategija?⁷⁶ Primjena racionalnosti omogućuje nam kritiku europskog uma i prepoznavanje vrednota neeuropskih kultura. Ta racionalnost, nastala u Europi, na putu je univerzalizacije.⁷⁷ Zato se interkulturalno obrazovanje ne

71 Usp. N. HRVATIĆ, Metodologijske paradigme interkulturalnog odgoja i obrazovanja, u: V. ROSIĆ (ur.), *Teorijsko-metodološka utemeljenost pedagoških istraživanja*, Rijeka, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci, Odsjek za pedagogiju, 2001, 241-247.

72 Usp. IVAN PAVAO II., Post sinodalna apsotolska pobudnica *Ecclesia in Europa* (28. VI.2003), Split, Verbum, 2003, 12-17.

73 Usp. V. MANDARIĆ, Odgojna, kulturna i evangelizacijska dimenzija vjeronauka u školi, *Kateheza*, 23 (2001) 1, 5-17.

74 Usp. N. STANKOVIĆ, Čovjeku je prva zadaća čovjek, *Obnovljeni život*, 67 (2007) 3, 323-332.

75 Usp. H. HENTIG, *Kakav odgoj želimo?* Zagreb, Educa, 2007, 31.

76 Usp. ROSANNA, *nav. dj.*, 112-124.

77 Usp. ROKSANDIĆ, *nav. dj.*, 289-291.

može ograničiti na to da omogućuje djeci i mladeži otkrivati razlike u odnosu prema drugima. Ono ih mora učiniti sposobnima da djeluju kad su ugrožena ljudska prava i u dječju ličnost ugraditi, u različitim fazama rasta i razvoja, potrebu da se bore protiv svake vrste diskriminacije.⁷⁸ Humanost, nenasilje, potiskivanje predrasuda, otkrivanje i prihvaćanje različitosti, razvijanje sposobnosti i umijeća potrebnih za suživot između pripadnika različitih kultura i zajednica postaju ishodište i načela interkulturalnog odgoja i obrazovanja. Svi koji sudjeluju u odgoju i obrazovanju mladih pozvani su da razmisle o razvitku, praktičnoj primjeni i izazovima ljudskih prava, uzimajući u obzir njihovu nedjeljivost i neotuđivost, te što ona znače mladima.⁷⁹ Ljudska osoba i njezino dostojanstvo najveća je vrednota i točka stabilnosti pluralističkog društva. Druga su stabilna točka zajednice koje promiču cjelinu: osobno ostvarenje i dobro pojedinca, njegovo društveno dobro i dobro društva u cjelini. U pitanju je čovjekovo ljudsko dostojanstvo, samoodređenje, njegova odgovornost za vlastite čine, svijest o svome jastvu i, konačno, vrijednost unikatne osobe prema kojoj slobodno raspolaže svojim vremenom, djelima i životnim prostorom.⁸⁰ Biblijsko-kršćansko shvaćanje ljudskog dostojanstva, individualnog digniteta i odnosa prema zajednici u stanju je očuvati nas od smrti subjekta. Metapolitički čimbenici socijalne homogenizacije, a istodobno metapolitički ciljevi u optimistično zamišljenim scenarijima i predodžbama Europe, u budućnosti će se svesti na ove vrijednosti: mir, ljudska prava, demokracija, blagostanje, solidarnost, tolerancija, sloboda, sigurnost, globalizacija, antirasizam, antiseksizam, pravda, socijalna pravda, znanje, decentralizacija, otvorenost, povjerenje, pomoć, »ljudska dimenzija«, »ljudsko lice«, društvena kohezija, kreativnost, inovativnost, uspjeh, identitet, stabilnost, napredak, interkulturalizam, jednakost, demokracija, prava djece, prava manjina, pravo na informaciju, sloboda savjesti i vjere, društvena mobilnost, obrazovna mobilnost, interkulturalno razumijevanje, napredak, kvaliteta života.⁸¹

U raspravi o osnovnim vrijednostima, koja se već godinama vodi u Europi, uglavnom vlada suglasnost oko toga da je građanskom društvu potreban osnovni konsenzus u pogledu ljudskih prava.⁸² Događaji iz 1989. godine (pad Berlinskoga zida, pad komunizma) pružaju primjer uspjeha čvrste volje za pregovaranjem i evanđeoskog duha, protiv protivnika koji je bio uvjeren da ga ne vežu moralna načela. Opomena su onima koji bi u ime političkog realizma htjeli

78 Usp. PEROTTI, *nav. dj.*, 80.

79 Usp. MARINOVIĆ, *nav. dj.*, 325-327.

80 Usp. N. DOGAN, *U potrazi za Bogom*, Đakovo, Teologija u Đakovu, 2003, 377-378.

81 Usp. D. VICAN, *Odgov i obrazovanje u Hrvatskoj u kontekstu europskih vrijednosti, Pedagoška istraživanja*, 3 (2006) 1, 9-20.

82 Usp. M. BALDUS, *Novo građansko društvo u Europi, Kateheza*, 26 (2004) 2, 101-126.

izbaciti iz političke arene pravo i moral.⁸³ Pluralizam u oblasti etike pokazuje se u primjeni općih načela na konkretne okolnosti. On postaje još širi kad se uspostave kontakti između kultura, koje prije nisu znale jedna za drugu, ili pak uslijed brzih promjena u društvu. Ipak osnovno jedinstvo pokazuje se u općem poštovanju ljudskog dostojanstva, u što su uključeni imperativi koji se tiču ponašanja u životu. Savjest svakog čovjeka izražava određen broj temeljnih zahtjeva (usp. Rim 2,14) koji su u naše doba priznati javnim deklaracijama o osnovnim ljudskim pravima.⁸⁴ Poučavati vrednote i moral znači stvarati već u djeteta i adolescenta moralnu svijest koja će mu omogućiti da odredi svoje ponašanje s obzirom na osobe i na stvari.⁸⁵

Prva zadaća Europske unije, prema čl. 3. glave I. nacrtu novog europskog Ustava, jest »promicanje mira, njegovih vrednota i blagostanja njezinih naroda«. U čl. 2. nacrt Ustava utvrđuje ono što se može smatrati »vrednotama Unije«. Unija se temelji na vrednotama poštivanja ljudskog dostojanstva, slobode, demokracije, jednakosti, države prava i poštivanja ljudskih prava. Te su vrednote zajedničke državama članicama u društvu koje je obilježeno pluralizmom, tolerancijom, pravdom, solidarnošću i nediskriminacijom.⁸⁶ Već je Komensky nastojao ne samo da svi ljudi upoznaju stvari i pojave u svijetu i da steknu prijeko potrebno obrazovanje, nego se dosljedno zalagao da se oni razviju i usavršavaju kao ljudi, da se ljudski oblikuju i odgajaju. A odgoj mora razvijati sklonosti prema ljudskoj zajednici čije su značajke ljudsko dostojanstvo, socijalna pravda, međusobno razumijevanje i mir.⁸⁷

S jedne strane nalaze se vrednote koje treba da su temelj društvenog i političkog života, zakonodavstva i sredstava društvenog sudjelovanja. S druge su strane vrednote koje su obilježja tih istih društava, građana koji imaju zajednička kulturna obilježja. Postoje, dakle, vrednote koje nadahnjuju i koje se primjenjuju. I jedne i druge vezane su uz odgoj europske društvene zajednice, koji države članice Unije uz odgojne procese u školovanju na različitim razinama moraju promicati i jamčiti svim svojim građanima.⁸⁸ Nadahnjujuće vrednote i primijenjene vrednote koje su nabrojene u nacrtu europskog Ustava ne samo da se podudaraju s kršćanskom socijalnom misli, nego u njoj nalaze i velik razvoj i u svojim korijenima

83 Usp. IVAN PAVAO II., *Enciklika Centesimus annus prigodom stote godišnjice »Rerum novarum«* (1.V.1991), Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1991, br. 25 (dalje: CA).

84 Usp. S. KUŠAR, Vjera Crkve i pluralizam, u: N. ANČIĆ i dr. (ur.), *Crkva u svijetu modernoga pluralizma*, Split, Crkva u svijetu, 1998, 71-91.

85 Usp. L. LEGRAND, *Moralna izobrazba danas. Ima li to smisla?*, Zagreb, Educa, 2001, 9-13.

86 Usp. USTAV ZA EUROPU, <http://www.delhrv.ec.europa.eu/uploads/dokumenti> (15.06.2008).

87 Usp. A. VUKASOVIĆ, *Jan Amos Komensky i Hrvati*, Zagreb, Naklada Bošković i suradnici, 2007, 35.

88 Usp. DE MIRANDA Y TORRES, *isto*, 93-100.

i u perspektivama. Ta je misao sistematizirana i aktualizirana u bogatom suvremenom društvenom nauku Crkve, od enciklike *Pacem in terris* Ivana XXIII. pa sve do širokog europskog nauka Benedikta XVI. Potrebno je spasiti ljudsku osobu, čovjeka kao nešto jedno i cijelo, s tijelom i dušom, srcem i savješću, razumom i voljom, i učiniti sve da se bolje izgradi ljudsko društvo.⁸⁹

2.1. Škola mjesto interkulturalnog odgoja

Pluralističko i demokratsko društvo, odlikuje »strukturalni pluralizam« koji u sebi uključuje organsku raznorodnost u samom ustroju građanskog i multikulturalnog društva.⁹⁰ Kamo u takvom društvu smjestiti školu? Imajući na umu Europu koja se sve više razlikuje u kulturi i religijama, škola ne može, a da se ne predstavi kao odgojno-dijaloška radionica i mjesto iskustva građanstva.⁹¹ U tom okviru »europske socijalizacije«, koja prolazi preko znanja o religijama, škola, koja prihvaća građane različitog geografskog i kulturalnog podrijetla, može predstavljati radionicu i, u svakom slučaju, veoma važno mjesto za eksperimentiranje s različitim oblicima integracije, koji promiču poznavanje, odnose i suradnju koju valja prenijeti u skupinu vršnjaka, u obitelj, na okolinu, u društvo.⁹² Humana i demokratska škola⁹³ zapravo izrasta iz života i odgaja za život te za potrebe suvremenog čovjeka i društva. U demokratskom društvu škola treba da kao »zajednica« ima posebno mjesto u odgoju i obrazovanju pojedinca i društva, koje ipak nije moguće promatrati neovisno o drugim ustanovama odgoja kao što su obitelj, vjerske ustanove, odgojne zajednice, mediji⁹⁴ i drugo. Cjelovit odgoj uzima u obzir sve dimenzije ljudske osobe: razum, čuvstvenost, tjelesnost, duhovnost...⁹⁵

89 Usp. GS, 3. Vidi opširnije: PAPINSKO VIJEĆE IUSTITIA ET PAX, *Kompandij socijalnog nauka Crkve*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2005.

90 Usp. J. MARITAIN, *Cjeloviti humanizam*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1989, 197-209.

91 Usp. C. C. CANTA, Poučavanje katoličke religije u Europi: Činjenice, problemi i odgovori, *Kateheza*, 26 (2004) 2, 132-140.

92 Usp. isto.

93 Vidi: H. HENTIG, *Humana škola: škola mišljenja na nov način*, Zagreb, Educa, 1997.

94 Obrazovanje o medijima, već od osnovne škole, dio je interkulturalnog obrazovanja. Osamdesetih godina Vijeće Europe provelo je odlične studije o najvažnijim potrebama i trendovima, i teorijskim i praktičnim, u obrazovanju o medijima u Europi. Među tim promjenama je pomak od stava zaštite (cijepjenje ljudi protiv medija tobožnjih širitelja dekadencije i opijuma prostodušnih) do stava prosudbe (izbora između dobrog i lošeg) i informiranog razumijevanja (istraživačkog pristupa koji vodi boljem razumijevanju medija). Najvažniji je cilj medijske izobrazbe razvitak kritičkog odnosa prema medijima i odgovornog odnosa među učenicima kako bi se stvorila i održala aktivna demokracija i javnost kojom nije lako manipulirati.

95 Usp. A. C. HIANG-CHU, Rasprava o globalizaciji. Odgojno gledište, *Kateheza*, 25 (2003) 2, 106-117.

Kulturne razlike i njihova uloga u svakodnevnom životu neminovno se odražavaju i na ponašanje učenika i učitelja u školi⁹⁶. Ono što subjekti nastavnog procesa donose sa sobom u školu svakodnevno, kulturne modele zajednica, ili shvaćanja »društvene stvarnosti«, odgojne strategije koje oni, njihove obitelji i njihove zajednice primjenjuju u odgojnom nastojanju, čimbenici su koji u značajnoj mjeri utječu na tijek odgojno-obrazovnog procesa.⁹⁷ Odgoj i obrazovanje o kulturnim razlikama, ili kulturnom razumijevanju, afirmira pravo na razlike, a ne diskriminaciju zbog njih. Uči se Drugoga primati kao različitog, ali i sličnog, pri čemu se razlike uzimaju kao prednost, kao bogatstvo, a ne kao nedostatak.⁹⁸ Jedan od zadataka škole treba da je promicanje interkulturalnog odgoja i obrazovanja koje će se ogledati u priznavanju razlika i njihovih vrijednosti, modela življenja, simboličkim predodžbama na koje se pozivaju pojedinci i društva u odnosima s drugima i u shvaćanju svijeta. Interkulturalno obrazovanje ne može biti usmjereno na samo jedan dio društva⁹⁹, ono se može nazvati interkulturalnim kad je pravedno prema različitosti, kada pridonosi osiguravanju jednakosti i kada priprema sve učenike na život u demokratskom polififormnom društvu.¹⁰⁰ Učenik se mora razviti u samosvojnu osobu koja će priznavati i stvarno razumjeti Drugoga. Društvo ima zajedničke sustave vrednota i ponašanja, kulturnu baštinu, tradiciju, etički i moralni sustav i drugo. Osobitu vrijednost ima izgradnja vrednota na kojima se temelji život društva. Dostojanstvo čovjeka uvijek se temelji na ljubavi prema čovjeku¹⁰¹. To će se moći ostvarivati, ako škola postane mjesto u čijem su središtu vrijednosti – različitosti (povijesne i kulturne).

Škola se, međutim, danas nalazi na raskrižju jer je izgubila monopol prenošenja znanja i integriranja vrednota koji joj je, u drugim povijesnim trenucima, dopuštao uvođenje u svijet s dostatnom popratnom »opremom«. Informatičko društvo stvorilo je snažne suparnike školi, a tu je i slabljenje institucije obitelji u njezinoj tradicionalnoj zadaći prenošenja temeljnih vrednota. Iz svega toga proizlazi potreba da institucija škole ponovno preuzme glavnu ulogu u oblikovanju budućih građana koji će živjeti u sve složenijem i pluralni-

96 Usp. F. GOBBO, *Pedagogia interculturale*, Roma, Carocci, 2004, 191-211.

97 Usp. E. PIRŠL, Suradnja škole i nevladinih udruga u interkulturalnom odgoju i obrazovanju, http://www.ffzg.hr/hre-edc/Zd_Pirsl.htm (01.03.2008).

98 Usp. V. PREVIŠIĆ, Interkulturalizam u odgoju evropskih migranata, *Napredak*, 42 (1987) 3, 304-313.

99 Koncept interkulturalnog obrazovanja bio je iniciran brigom za manjinske zajednice i to prvenstveno one migrantskog porijekla.

100 Vidi: BATELAN i VAN HOF, *isto*; L. PORCHER, *L'éducation des enfants des travailleurs migrants en Europe: l'interculturalisme et la formation des enseignants*, Strasbourg, Conseil de l'Europe, 1981; REY, *isto*; J. ČAČIĆ-KUMPES, Interkulturalizam u obrazovanju: koncepti i razvojne mogućnosti, *Povijest u nastavi*, 2 (2004) 4, 305-322; PEROTTI, *nav. dj.*

101 Usp. HENTIG, *nav. dj.*, 123-134.

jem društvu.¹⁰² Svesti, stoga, poslanje škole samo na stjecanje instrumentalnih znanja, bio bi jedan od čimbenika koji bi pridonosili humanom osiromašnju naših društava.¹⁰³ Škola se, dakle, ne može shvaćati kao privilegirani »akumulator« i prenositelj informacija nego, uz druge izvore i posrednike znanja, ona treba da je mjesto kritičke prosudbe spoznaja i života, vrednovanja i kritičke integracije različitih znanja, vještina, stavova i sposobnosti. Škola može i mora biti mjesto gdje se u praksi uči biti građanin, pod uvjetom da razvija sposobnosti za komunikaciju s okolinom i sposobnost za partnerstvo.¹⁰⁴ Škola ne može biti samo mjesto stjecanja interkulturalnih spoznaja, već je i mjesto kontinuiranog učenja (su)života, suradnje, tolerancije, ravnopravnosti... u kojemu neposredno sudjeluju učenici, učitelji, roditelji i okružje.¹⁰⁵ Interkulturalno obrazovanje u školovanju mladeži prvenstveno se mora usredotočiti na interakciju, a ne na apstrakciju. Školski obrazovni sustav mora preuzeti osjetljivo razdoblje pomoći »klesanja« identiteta mladih ljudi. Njihovo oblikovanje treba podrediti zahtjevima izgradnje društva. Obrazovna zajednica mora prenijeti znanje i vrijednosti te učenicima omogućiti da steknu sposobnosti potrebne da posebna obilježja usklade s općim (pojedinač i njegovo dostojanstvo, razbor, sloboda savjesti, ljudska prava). Interkulturalni odgoj i obrazovanje pojavljuju se kao težnja za potvrđivanjem izvornih kulturnih identiteta onih etničkih skupina koje žive u multikulturalnim društvima. Intekulturalno obrazovanje može pridonijeti objektivnom vrednovanju događaja i priznavanju doprinosa svake civilizacije, promicanju pozitivnog i dinamičnog suodnosa među različitim kulturama i unapređenju zajedničkog života u multikulturalnom okružju. Činjenica je da samo osoba koja ima izgrađen vlastiti stav i identitet može razumjeti drugoga i različitoga i utirati put istinskoj toleranciji i suživotu. Škola je pozvana pružiti odgoj koji pomaže odrastanju i življenju u različitostima koje, pravo shvaćene, ne dijele, nego obogaćuju i povezuju ljude. Riječ je o procesu kojim se potiče dijalog, pregovaranje, pomirenje, kompromis, prilagođavanje, izbjegavanje i, u konačnici, zajedničko rješavanje problema, pri čemu značajnu ulogu ima i vjerski odgoj. Vjerski je odgoj jedno od najzahtjevnijih pedagoško-didaktičkih pitanja suvremene škole.¹⁰⁶ Interkulturalnost treba da je jedna od bitnih odrednica vjerskog odgoja, kako bi vjeronauk mogao doprinijeti odgoju budućih europskih naraštaja. Pluralistička i demokratska škola omogućuje vjerski odgoj u cjelini svoga sustava, a škola promiče obrazovnu i odgojnu

102 Nema istinskoga intelektualnog odgoja koji nije i afektivni, društveni i moralni odgoj. Nužno je danas voditi računa o sveukupnosti osobe koja istodobno osjeća i misli i ne dijeliti intelektualnu dimenziju ni od društveno afektivne ni od fizičke.

103 Usp. NASSARE, *nav. dj.*, 125-133.

104 Usp. PEROTTI, *nav. dj.*, 77.

105 Usp. HRVATIĆ, *nav. dj.*, 51.

106 Usp. HRVATIĆ, *nav. dj.*, 48.

komponentu koja je uvijek jedna cjelina. Današnja škola, zato, nadilazi model »funkcionalne škole«, obrazovno usmjerene na čisto posredovanje materijalnog znanja, i sve više se definira kao »zajednica života«. Upoznavanje drugih podrazumijeva interakciju s njima unutar i izvan škole što iziskuje drukčije znanje i metode rada. Odatle dolazi i posebna uloga znanosti i njezine uzajamne uvjetovanosti s obrazovnim procesom: znanost je izvor znanja koje se društveno prerađuje za obrazovne potrebe, a dinamično strukturirano obrazovanje postavlja pred znanost nove upite na koje ona traži odgovore.¹⁰⁷

Nova filozofija obrazovanja obuhvaća komplementarne pristupe: globalizaciji obrazovanja, internacionalizaciji, europeizaciji, informatizaciji, standardizaciji obrazovanja, cjeloživotnom učenju i društvu znanja.¹⁰⁸ Škola demokratskog društva u službi je promocije istinske kulture koja ne falsificira i ne negira istinski ljudski identitet.¹⁰⁹ A problem identiteta je ne samo najvažnije pitanje društva, već i odgoja i obrazovanja.¹¹⁰ Škola mora prenijeti znanje i sposobnosti potrebne djeci da prihvate univerzalno, a da pri tom ne zanijeću korijene svojih identiteta. Za skladan razvitak identiteta pojedinaca pojedinačno mora biti ustrojeno prema društvenom, teritorijalnom, etničkom, jezičnom i kulturnom podrijetlu, ali i nadrasti ono što se naziva etnocentrizmom.¹¹¹ Zbog sve masovnijih kretanja ljudi i prijenosa ideja, sve bogatija razmjena narušava tradicionalne koncepcije identiteta. Svaki identitet zamišljen kao apsolutno jedinstven i sveobuhvatan, odnosio se on na pojedinca ili skupinu, lažan je i opasan¹¹².

Učiti živjeti zajedno¹¹³ jedan je od četiri temelja obrazovanja za 21. stoljeće koje je istaknuo UNESCO 1996. godine. Obrazovanje bi trebalo pomoći učenicima da razviju znanja, stavove i vještine neophodne za život u multietničkom i multikulturalnom društvu: poštovanje raznolikosti, empatiju, toleranciju, sposobnost za komunikaciju, suradnju i rješavanje sukoba mirnim putem, otvorenost, prilagodljivost i kritičko mišljenje.¹¹⁴ Međunarodne institucije koje se bave obrazovanjem postigle su suglasnost da je obrazovanje

107 Usp. ČAČIĆ-KUMPES, *nav. dj.*, 312-313.

108 Usp. *isto*, 41.

109 Usp. M. FRANJČIĆ, Kakvim vjeronaukom u školi do religijskog identiteta, *Pedagoška istraživanja*, 3 (2006) 1, 33-43.

110 Usp. N. HRVATIĆ, E. PIRŠL, Kurikulum pedagoške izobrazbe i interkulturene kompetencije učitelja, *Pedagoška istraživanja*, 2 (2005) 2, 251-266.

111 Usp. PEROTTI, *nav. dj.*, 16.

112 Vidi ovdje fusnote 10 i 12.

113 Međunarodno UNESCO-vo povjerenstvo za razvoj obrazovanja pod predsjedanjem Jacquesa Delorsa izradilo je 1996. godine izvješće u kojem je istaknulo četiri temelja obrazovanja u 21. stoljeću: učiti znati, učiti činiti, učiti biti i učiti živjeti zajedno.

114 Usp. S. KOREN, Regionalni aspekti interkulturalizma u nastavi povijesti: pristupi, koncepti i praktična iskustva, *Povijest u nastavi*, 2 (2004) 4, 337-343.

najprikladnije rješenje za promicanje i ostvarenje ljudskih prava, stoga je ljudska prava potrebno postaviti u središte rada s mladima. Potrebno je poučavati ne samo o pravima nego i o obvezama i odgovornostima koje pojedinac ima prema drugome, prema užoj ili široj zajednici i prema svijetu. Konceptijska promjena obrazovanja prema različitostima pokazuje se prvenstveno na razini kurikulumu i načina njegova provođenja. Potrebno je stvoriti takvo društveno okruženje koje podupire namjere školskog kurikulumu i pruža priliku za oživotvorenje odnosa što ga škola pokušava razviti krećući od mikrorazine učionice. Potpora za ostvarenje toga zadatka uključuje različite oblike i razine djelovanja od definiranja službene kulturne politike, preko zaštite ljudskih prava do zaštite okoliša, a također i sve socijalizacijske čimbenike od društva kao cjeline, preko medija do najuže učeničke sredine, lokalne zajednice i obitelji.¹¹⁵ Takvo shvaćanje interkulturalnog obrazovanja implicira njegovu višedimenzionalnost: ono je istovremeno i novo promišljanje obrazovanja (filozofijsko, pedagogijsko, sociologijsko, antropologijsko) i njegova reforma. Interkulturalno obrazovanje ponajprije je nova filozofija obrazovanja koja osim što, poput svake filozofije obrazovanja, propituje sve ono što znamo, ili mislimo da znamo o obrazovanju¹¹⁶, još i povezuje ta znanja sa znanjima o kulturi. Na tom temelju izgrađuje se interkulturalistička pedagogija, kompleksna teorija i praksa obrazovanja, čije je osnovno načelo stavljanje djeteta u središte obrazovnog procesa i shvaćanje da škola ne bi trebala određivati djetetov identitet i tako ga zatvarati u zadane okvire unaprijed utvrđenih značenja,¹¹⁷ nego osposobiti dijete da izgrađuje svoje identitete.

Škola je ogledalo multireligijskih i multikulturalnih društava, ona može postati polje sukoba ili prostor pomirenja mladih različitih kultura i religija. Slobodno, pluralističko i demokratsko društvo traži slobodnu i pluralističku školu koja stoji u funkciji pojedinca i društva, cjelovitog humanizma i općeg dobra pojedinca i zajednice.¹¹⁸ Moralna izobrazba mora nastojati stvoriti moralnu svijest u djeteta i adolescenta, tj.: spoznajnu vrijednost, teorijsko opravdanje vrijednosti, osjećaj dužnosti, volju da prilagodi svoje ponašanje tim vrijednostima i djelovanje u skladu s tim vrijednostima.¹¹⁹ Interkulturalni pristup pretpostavlja polaganje od općih nastavnih načela prema mogućim modifikacijama, od onog što je djeci zajedničko do uvažavanja posebnosti.¹²⁰

115 Usp. ČAČIĆ-KUMPES, *nav. dj.*, 305-322.

116 Usp. O. REBOUL, *La philosophie de l'education*, Paris, Presses Universitaires de France, 1995, 3.

117 Usp. ČAČIĆ-KUMPES, *nav. dj.*, 312.

118 Usp. PAVLOVIĆ, *nav. dj.*, 339-353.

119 Usp. LEGRAND, *nav. dj.*, 41.

120 Usp. HRVATIĆ, *nav. dj.*, 44.

Škola mora biti neutralna kad je u pitanju neki politički, ideološki, svjetonazorski ili religiozni izbor, ali nikada ne smije niti može biti vrijednosno neutralna. Škola, kao i država, u pluralističkom i multikulturalnom društvu pozvana je poštovati kulturni i »svjetonazorski pluralizam« koji je odlika i vrijednost toga društva. Osim veličanja različitosti interkulturalno obrazovanje predviđa i određenu razinu zajedništva. Jedan od temeljnih zadataka interkulturalističke pedagogije¹²¹ tijekom procesa europskih integracija postaje usvajanje vrijednosti koje bi trebale odražavati europski duh nove, ujedinjene Europe: ljudskih prava, temeljnih sloboda, ozakonjene demokracije, mira i odbacivanja nasilja, poštovanja drugih, ljudske solidarnosti, pravednog razvoja, jednakosti prilika, načela racionalnog mišljenja (etike činjenica i dokaza), očuvanja ekosustava i individualne odgovornosti. Takvo obrazovanje ponovno dobiva dimenziju europskog zajedništva.¹²²

Uvođenje odgoja i obrazovanja za međukulturalno razumijevanje i prihvaćanje različitosti u europske nacionalne programe, drži se jednim od najvažnijih instrumenata jačanja sigurnosti i stabilnosti u Europi. Polazišta tih programa jesu, među ostalim, Preporuka Vijeća Europe o mjerama koje valja poduzeti protiv poticanja na rasnu, nacionalnu i vjersku mržnju iz 1996. godine, Preporuka Parlamentarne skupštine glede ksenofobičnih stavova i pokreta u zemljama članicama iz 1983. godine, Odluka europskih ministara o obvezi uvažavanja obrazovnih i kulturnih potreba druge generacije migranata iz 1984. godine, koja je bila poticaj za uključivanje interkulturalnih sadržaja u nastavne i izvannastavne programe i u izobrazbu europskih učitelja, te Deklaracija i program odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo temeljeno na pravima i odgovornostima građana iz 1999. godine. Vijeće Europe kao najvažniji čimbenik oblikovanja interkulturalnog obrazovanja i obrazovne politike, nakon 2000. godine naglasak stavlja na interkulturalno obrazovanje koje »učiti živjeti zajedno«, koje priprema djecu i mlade, ali i odrasle za zajednički život u multikulturalnom društvu, koje se bavi vjerskom raznolikošću i dijalogom u Europi.¹²³ Vijeće Europe dalo je smjernice za konkretnu praksu prema kojima: 1. Interkulturalni pristup znači uzajamno priznavanje kultura i njihove interakcije; 2. Priznavanje vrijednosti različitih kultura ne znači prikrivanje odnosa dominacije (u društvu primitka), već pokušaj da se poboljša status migrantskih kultura; 3. Interkulturalno obrazovanje nije novi cilj, ili novi školski predmet, već načelo kojim treba da su prožete sve školske aktivnosti;

121 Usp. GOBBO, *nav. dj.*, 139-173.

122 Vidi: COMMISSION EUROPÉENNE, *Accomplir l'Europe par l'éducation et la formation: rapport*, Bruxelles-Luxemburg, CECA-CE-CEE, 1997.

123 Usp. *isto*.

124 Usp. M. REY, *Training teachers in intercultural education? The work of the Council for Cultural Co-operation (1977-83)*, Strasbourg, Council of Europe, 1986, 25-37.

4. Treba propitati prihvaćene etnocentričke standarde vrednovanja društveno uvjetovanih postizanja rezultata; 5. Interkulturalni pristup valja uvesti u svako područje organizacije i školskog života (organiziranje i selektiranje grupa, izbor pomoćnih učitelja, oblikovanje kurikuluma i rasporeda sati); 6. Valja osigurati uzajamnu solidarnost i prihvaćanje u školskoj zajednici, tj. da svi učenici mogu podijeliti isto iskustvo i osjećati se jednako prihvaćenima; 7. Prisutnost materinskih jezika u školi simbolički potvrđuje pravo na razliku; 8. Pluralistički pristup usvajanju znanja tiče se bogatstva metodičkih pristupa unutar svih školskih predmeta; 9. Umjetnost i umjetničko izražavanje predstavljaju odlično sredstvo otkrivanja, priznavanja i prosuđivanja različitih kultura; 10. Učenička interkulturalna aktivnost ovisi o kvaliteti suradnje unutar obrazovnih timova između domaćih i stranih učitelja; 11. Neophodan preduvjet za učenje jest komunikacija između škole, obitelji, društvene okoline u kojoj dijete živi i cijele zajednice, i migrantske i domaće; 12. Interkulturalno obrazovanje odnosi se i na zemlje porijekla i na zemlje primitka te traži solidarnost između tih zemalja; 13. Osposobljavanje nastavnika ključ je obrazovanja za interkulturalno razumijevanje.¹²⁴

Zaključak: Interkulturalizam – jedan od ciljeva školskog odgoja u novoj Europi

Pedagoški govor o odgojnim ciljevima ili svrsi odgoja danas je u krizi. Možemo govoriti o odgojnim ciljevima kao usmjerenju prema temeljnim vrednotama:¹²⁵ identitet, smisao ljudskog života, etičnost, tehničko-tehnološki razvoj, ekologija, ljudska prava, briga za drugoga, poštovanje različitosti, globalizacija, mir i solidarnost. Navedene vrednote svojevrsna su platforma na kojoj se gradi suvremeno društvo i prema kojoj teži suvremena škola. Među navedenim vrednotama pedagozi posebno upozoravaju na problem identiteta i solidarnosti.¹²⁶ Sve što se u nekom društvu drži nužnim ili poželjnim, može se navesti kao odgojni cilj. Ciljevi su određena zamišljena postignuća koja čovjek postavlja kao zamisli, s namjerom da ih ostvari.¹²⁷ Ideali nisu samo za odgoj mladih. Oni su sastavnice kulture koja služi kao pravilo neke skupine i vrijede za svakog od njenih članova. Ti ideali postaju odgojni ciljevi samo ako su predstavljeni mlađim članovima neke skupine i kod obraćanja odgojiteljima jer pridonose da se zadaće odgojitelja što je moguće više približe ostvarenju. Budu li ideali

125 Usp. W. BREZINKA, *Morale ed educazione. Per una filosofia normativa dall'educazione*, Roma, Armando Editore, 1994, 17-22.

126 Usp. MANTOVANI, *nav. dj.*, 17-31.

127 Usp. VICAN, *nav. dj.*, 9-20.

i kreposti za kojima se teži u školama zanemarivani ili čak prezreni u obitelji, svijest i solidarnost učenika uništiti će se sukobima.

Cilj interkulturalnog obrazovanja nije, dakle, znanje, već odnos, stav prema znanju, nova konstrukcija i razina znanja koja omogućuje nastajanje i djelovanje interkulturalne odgojne (školske) zajednice.¹²⁸ Interkulturalnost je nikada dovršen put¹²⁹ koji se ostvaruje u trajnoj dijalektici između jedinstva i različitosti, institucije i intuicije, sveopćenitosti i posebnosti, sjećanja i budućnosti, vjerovanja i svjedočenja, odgovora smisla i svakodnevnih zahtjeva, otvaranja i zatvaranja. Jedino ozbiljni proces interkulturalizma, koji vodi računa o svim sastavnicama puta koji treba prijeći, nadvladava zatvaranja i otvara za traženje onog jedinstva koje ne umrtvljuje različitost. Površan pristup interkulturalizmu u opasnosti je da promiče gubitak identiteta, ili apsolutizaciju posebnoga. Odatle na religioznom području fundamentalizam i »New age«,¹³⁰ a na kulturalnom području relativizam onih koji na istu razinu stavljaju sve kulture, praveći od svake »trave stručak« i ne poštujući posebne razlike te etnocentrizam onih koji svoju kulturu stavljaju iznad svih drugih kultura. Škola u Europi trebala bi potaknuti sve da se osjećaju ohrabrenima u prihvaćanju vlastite raznolikosti kako bi ostvarili svoje identitete kao zbroj različitih pripadnosti, umjesto da samo jedan od njih uzdigne na pijedestal i od njega učini sredstvo isključivosti. Vjerski odgoj i obrazovanje u tom sustavu treba da omoguće upoznavanje, čuvanje i razvijanje vlastitoga te upoznavanje i poštovanje tuđega vjerskog, kulturnog i nacionalnog identiteta. Tako shvaćen vjeronauk jamči vlastitu autentičnost i odgojnu uvjerljivost, a s druge strane njeguje dijaloški i ekumenski duh u odnosu na druge ljude, svjetonazore, religije i kulturalne izričaje.¹³¹ Svi oni čija se izvorna kultura ne podudara s kulturom društva u kojemu žive trebali bi imati mogućnost prihvatiti tu dvostruku pripadnost, bez mnogo razdiranja, održati vezu sa svojom izvornom kulturom, ne osjećati se primoranim prikrivati je, a istodobno se otvoriti kulturi zemlje koja ih je prihvatila. Europa je mjesto gdje se dotiču ljudske skupine koje se jedna od druge razlikuju po vjeri, boji kože, jeziku, etnicitetu, nacionalnosti. Građani Europe danas treba da su ohrabreni u prihvaćanju svoje višestruke pripadnosti. Ako (građani) ne mogu izmiriti svoju potrebu za identitetima te iskrenim i neposrednim otvaranjem prema različitim kulturama, ako se osjećaju prisiljenima izabrati između poricanja sebe i poricanja drugih, s pravom se možemo pitati koja je budućnost Europe?

128 Usp. HRVATIĆ, *nav. dj.*, 51-52.

129 Usp. D. BADRÉ, *L'attente d'Europe*, Paris, Fondation Robert Schuman, 2004, 33-34.

130 Vidi: PAPINSKO VIJEĆE ZA KULTURU, *Isus Krist donositelj vode žive*, Split, Verbum, 2003.

131 Usp. PAVLOVIĆ, *nav. dj.*, 339-353.

Literatura

- D. BADRÉ, *L'attente d'Europe*, Paris, Fondation Robert Schuman, 2004.
- M. BALDUS, Novo građansko društvo u Europi, *Kateheza*, 26 (2004) 2, 101-126.
- P. BATELAN i C. VAN HOF, Cooperative learning in intercultural education, *European Journal of Intercultural Studies*, 7 (1996) 3, 5-16.
- J. BOZANIĆ, *Hrvatska u Europi*. Zagreb, Glas koncila, 2005.
- W. BREZINKA, *Morale ed educazione. Per una filosofia normativa dall'educazione*, Roma, Armando Editore, 1994.
- C. C. CANTA, Poučavanje katoličke religije u Europi: Činjenice, problemi i odgovori, *Kateheza*, 26 (2004) 2, 132-140.
- F. CAMBI (A), *Incontro e dialogo*, Roma, Carocci, 2007.
- F. CAMBI (B), *Intercultura: fondamenti pedagogici*, Roma, Carocci, 2007.
- COMMISSION EUROPEENNE, *Accomplir l'Europe par l'éducation et la formation: rapport*, Bruxelles-Luxemburg, CECA-CE-CEEA, 1997.
- J. ČAČIĆ-KUMPES, Interkulturalizam u obrazovanju: koncepti i razvojne mogućnosti, *Povijest u nastavi*, 2 (2004) 4, 305-322.
- C. DAWSON, *Razumijevanje Europe*, Split, Verbum, 2002.
- M. R. DE GASPERI, *De Gasperi e l'Europa*, Brescia, Morcelliana, 1979.
- F. A. DE MIRANDA Y TORRES, Doprinos religiozne kulture odgoju za novo europsko građanstvo, *Kateheza*, 26 (2004) 2, 93-100.
- M. DIVKOVIĆ, *Latinsko-hrvatski rječnik*, Zagreb, Naprijed, 1990.
- N. DOGAN, *U potrazi za Bogom*, Đakovo, Teologija u Đakovu, 2003.
- DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu (7.XII.1965)*, u: *Dokumenti*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1986.
- G. FERRO, Europa: dal multiculturalismo all'intercultural, *La società*, (1999) 9, 794-827.
- M. FRANJČIĆ, Kakvim vjeronaukom u školi do religijskog identiteta, *Pedagoška istraživanja*, 3 (2006) 1, 33-43.
- M. P. GALLAGHER, *Fede e cultura*. Milano, San Paolo, 1999.
- F. GOBBO, *Pedagogia interculturale*, Roma, Carocci, 2004.
- H. HENTIG, *Humana škola: škola mišljenja na nov način*, Zagreb, Educa, 1997.
- H. HENTIG, *Kakav odgoj želimo?*, Zagreb, Educa, 2007.
- A. C. HIANG-CHU, Rasprava o globalizaciji. Odgojno gledište, *Kateheza*, 25 (2003) 2, 106-117.
- N. HRVATIĆ, Metodologijske paradigme interkulturalnog odgoja i obrazovanja, u: V. ROSIĆ (ur.), *Teorijsko-metodološka utemeljenost pedagoških istraživanja*, Rijeka, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci, Odsjek za pedagogiju, 2001, 241-247.
- N. HRVATIĆ, Interkulturalna pedagogija: nove paradigme, u: V. PREVIŠIĆ i dr. (ur.), *Pedagogija prema cjeloživotnom obrazovanju i društvu znanja*, Zagreb, Hrvatsko pedagoško društvo, 2007, 41-57.
- N. HRVATIĆ, E. PIRŠL, Kurikulum pedagoške izobrazbe i interkulturalne kompetencije učitelja, *Pedagoška istraživanja*, 2 (2005) 2, 251-266.
- IVAN PAVAO II, *Enciklika Centesimus annus prigodom stote godišnjice »Rerum novarum«* (1.V.1991), Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1991.

- IVAN PAVAO II, (2003), Post sinodalna apostolska pobudnica *Ecclesia in Europa* (28.VI. 2003), Split, Verbum, 2003.
- LJ. JOJIĆ i R. MATASOVIĆ (ur.), *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Zagreb, Novi liber, 2002.
- V. KATUNARIĆ, Tri lica kulture, *Društvena istraživanja*, 5 (1996) 5-6, 831-857.
- V. KATUNARIĆ, National identity and behavioural patterns, u:
- V. KATUNARIĆ (ur.), *Multicultural reality and perspectives in Croatia*, Zagreb, Interkultura, 1997, 13-28.
- V. KATUNARIĆ, *Lica kulture*, Zagreb, Antibarbarus, 2007.
- S. KOREN, Regionalni aspekti interkulturalizma u nastavi povijesti: pristupi, koncepti i praktična iskustva, *Povijest u nastavi*, 2 (2004) 4, 337-343.
- S. KUŠAR, Vjera Crkve i pluralizam, u: N. ANČIĆ i dr. (ur.), *Crkva u svijetu modernoga pluralizma*, Split, Crkva u svijetu, 1998, 71-91.
- L. LEGRAND, *Moralna izobrazba danas. Ima li to smisla?*, Zagreb, Educa, 2001. R. LEJEUNE, *Robert Schuman Père de l'Europe 1886-1963 La politique, chemin de sainteté*, Paris, Sarment, 2000.
- V. MANDARIĆ, Odgojna, kulturna i evangelizacijska dimenzija vjeronauka u školi, *Kateheza*, 23 (2001) 1, 5-17.
- G. MANTOVANI, Intercultura: la differenza in casa, u: G. MANTOVANI (ur.), *Intercultura e mediazione*, Roma, Carocci, 2008, 17-31.
- M. MARINOVIĆ, Interkulturalni pristup nastavi povijesti, *Povijest u nastavi*, 2 (2004) 4, 323-334.
- J. MARITAIN, *Cjeloviti humanizam*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1989.
- T. MATULIĆ, *Metamorfoze kulture*, Zagreb, Glas Koncila, 2008.
- E. MORIN, *Misliti Europu*, Zagreb, Durieux, 1995.
- E. MORIN, *Odgoj za budućnost. Sedam temeljnih spoznaja u odgoju za budućnost*, Zagreb, Educa, 2002.
- E. NASSARE, Koliko i kakve religije treba multikulturalno društvo?, *Kateheza*, 22 (2000) 3, 125-133.
- Š. NIMAC, *Evangelizacija kulture*, Lepuri, Ravnokotarski Cvit, 2003.
- PAPINSKO VIJEĆE IUSTITIA ET PAX, *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2005.
- PAPINSKO VIJEĆE ZA KULTURU, *Isus Krist donositelj vode žive*, Split, Verbum, 2003.
- A. PAVLOVIĆ, Religiozni odgoj u sustavu javnih škola, *Kateheza*, 23 (2001) 4, 339-353.
- M. PEJČINOVIĆ-BURIĆ, (2003), Treba li se odreći hrvatskog identiteta zbog ulaska u EU?, u: S. BALOBAN (ur.), *Hrvatski identitet u Europskoj uniji*, Zagreb, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve i Glas koncila, 2003, 88-110.
- A. PEROTTI, *La via obbligata dell' interculturalità*, Bologna, EMI, 1994.
- A. PEROTTI, *Pledoaje za interkulturalni odgoj i obrazovanje*, Zagreb, Educa, 1995.
- E. PIRŠL, Interkulturalna osjetljivost kao dio pedagoške kompetencije, u: V. PREVIŠIĆ i dr. (ur.), *Pedagogija prema cjeloživotnom obrazovanju i društvu znanja*, Zagreb, Hrvatsko pedagoško društvo, 2007, 275-291.
- E. PIRŠL, Suradnja škole i nevladinih udruga u interkulturalnom odgoju i obrazovanju, http://www.ffzg.hr/hre-edc/Zd_Pirsl.htm (01.03.2008).

- L. PORCHER, *L'éducation des enfants des travailleurs migrants en Europe: l'interculturalisme et la formation des enseignants*, Strasbourg, Conseil de l' Europe, 1981.
- V. PREVIŠIĆ, Interkulturalizam u odgoju evropskih migranata, *Napredak*, 42 (1987) 3, 304-313.
- V. PREVIŠIĆ, Multi- i interkulturalizam kao odgojni pluralizam, u: M. MATIJEVIĆ i dr. (ur.), *Pluralizam u odgoju i školstvu*, Zagreb, Katehetski salezijanski centar, 1994, 19-22.
- V. PREVIŠIĆ, Uz temu – Izazovi interkulturalizma, *Društvena istraživanja*, 5 (1996) 5-6, 829-830.
- V. PREVIŠIĆ, Interkulturalni stavovi hrvatskih srednjoškolaca – uz temu broja, *Pedagoški istraživanja*, 1 (2004) 1, 23-24.
- V. PREVIŠIĆ, (ur.), *Kurikulum*, Zagreb, Školska knjiga, 2007.
- J. RATZINGER, *Europa. Njezini sadašnji i budući temelji*, Split, Verbum, 2005.
- J. RATZINGER, *Kršćanstvo i kriza kultura*, Split, Verbum, 2008.
- O. REBOUL, *La philosophie de l'education*, Paris, Presses Universitaires de France, 1995. REPUBLIKA HRVATSKA MINISTARSTVO OBRAZOVANJA, ZNANOSTI I ŠPORTA, Nacionalni okvirni kurikulum, prijedlog, http://www.javno.com/hr-hrvatska/predstavljen-nacionalni-okvirni-kurikulum_210315 (17.01.2009).
- M. REY, *Training teachers in intercultural education? The work of the Council for Cultural Co-operation (1977-83)*, Strasbourg, Council of Europe, 1986.
- D. ROKSANDIĆ, Interkulturalizam u nastavi povijesti: pristupi i koncepti, *Povijest u nastavi*, 2 (2004) 4, 283-304.
- E. ROSANNA, Koliko i kakve religije treba multikulturalno društvo?, *Kateheza*, 22 (2000) 2, 112-124.
- A. SEKULIĆ-MAJUREC, Interkulturalizam u obrazovanju – osnova multikulturalnog društva, *Obnovljeni život*, 51 (1996) 6, 677-687.
- N. STANKOVIĆ, Čovjeku je prva zadaća čovjek, *Obnovljeni život*, 67 (2007) 3, 323-332.
- R. STRADLING, *Nastave europske povijesti*, Zagreb, Srednja Europa, 2003.
- P. TILLICH, *Teologija kulture*, Zagreb, Biblioteka ecumenica, 2009.
- USTAV ZA EUROPU, <http://www.delhrv.ec.europa.eu/uploads/dokumenti> (15.6.2008).
- UNESCO, *International Conference of Education, Geneve, 14.-19. september 1992*, http://www.unesco.org/education/pdf/REC_78_E.PDF (11.03.2009).
- D. VICAN, Odgoj i obrazovanje u Hrvatskoj u kontekstu europskih vrijednosti, *Pedagoški istraživanja*, 3 (2006) 1, 9-20.
- VIJEĆE EUROPE, http://www.coe.ba/pdf/Rec_2004_4.pdf (11.04.2008).
- A. VUKASOVIĆ, *Jan Amos Komensky i Hrvati*, Zagreb, Naklada Bošković i sunakladnici, 2007.
- I. ŽIŽIĆ, Što je slavlje?, *Živo vrelo*, 25 (2008) 10, 2-6.

Summary

*Interculturalism in upbringing and education:
The other as a starting point*

The author discusses today's common determinants in science about upbringing which arises from a new pedagogical paradigm: other people as a starting point and the most significant such determinants in science are: a new philosophy of education and intercultural upbringing and education in a multicultural and plural society within a new European context.

Only a person with his own built attitude and identity can understand others and those who are different and can therefore pave the path for true tolerance and coexistence. A school is asked to provide an upbringing which helps one to grow and live in diversity which if they are rightly understood, will not divide but enrich and connect people. A school cannot deny the Christian roots of European cultural heritage which continues to bear its fruit in ethical, cultural, artistic, philosophical, scientific, lawful and political areas.

Interculturality is a process, an action which is realized in permanent dialectics between unity and difference, institution and intuition, generality and specificity, memories and future, believing and testifying, a response of sense and every day demands, opening and closing. Only a serious process of interculturalism which considers all components of the path one should cross, overcomes closings and opens the search for the unity which does not paralyse diversity. A superficial approach to interculturalism is in danger of promoting the loss of identity or the absolutization of the particular.

Key words: interculturalism, upbringing, education, culture, Europe, identity.